

Vaqif Nəsirov*

Diplomatik sığınacaq: beynəlxalq hüquqi problemlər və müvafiq həll üsulları

Annotasiya

Məqalədə daha çox siyasi aspektdən tənzim olunmağa çalışılan və demək olar ki, hüquqi baxımdan tənzimlənməmiş qalan diplomatik sığınacaq hüququndan bəhs edilir. Məqalənin strukturundan da məlum olduğu kimi sığınacaq hüququnun yaranma tarixi, xarici və yerli alimlərin məsələ ilə əlaqədar fikirlərində fərqli məqamları, fundamental elementlər və ərazi təsnifatı yer alır. Münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin effektivliyini təmin etmək üçün vahid beynəlxalq hüquqi aktın labüdlüyünün səbəbləri və nəticələri təhlil edilmişdir.

Summary

This article is about the diplomatic asylum which is mainly regulated by political aspect rather than the legal point of view. As it is shown in the structure of the article, the history of establishment of right to asylum, the differences in the approaches of the local and foreign scholars, fundamental elements and territorial classification is discussed in the article. The reasons and outcomes of essence of the uniform international legal document for legal regulation of the relations is analyzed.

Giriş

Ilk baxışdan daha çox siyasi məsələyə bənzəsə də və nə qədər siyasi iradələr tərəfindən tənzimlənsə də lakin sırf hüquqi aspektdən məsələyə yanaşıb və yaranan ciddi problemlərə öz çərçivəmdə hüquqi şərh və həll variantları bildirmək istərdim. Diplomatik sığınacaq haqqında geniş məlumat verməzdən öncə bu fikri diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm və məqalənin sonunda özünüz də bunun şahidi olacaqsınız ki, diplomatik sığınacaq haqqında global tənzimləmə mexanizmi yoxdur və beynəlxalq hüquqda da beynəlxalq hüququn subyektivi olan dövlətlərə diskresion səlahiyyət verilərək bu məsələ çox nisbi tənzimlənməmişdir.

I. Diplomatik sığınacaq anlayışının meydana gəlməsi

Suverenliyin bir təzahür forması olaraq müdafiə olunma mənasında sığınacağın meydana gəlmə tarixi qədim yunan şəhər-dövlətlərinin mövcud olduğu dövrə qədər uzanır. Diplomatik sığınacağın tətbiq olunması isə 15-16-cı əsrlərdə Avropada daimi təmsilçilik hüququna malik olan nümayəndəliklərin açılması və diplomatik imtiyazların genişlənməsi nəticəsində meydana gəlmişdir.¹ Yerli səlahiyyətli şəxslərin səfirliyin yerləşdiyi məkana daxil olmaları qadağan olunduqdan sonra təqib olunan şəxslərin bu yoldan istifadə etmək cəhdləri artmışdı. Lakin bu vəziyyət hər zaman problemlə məsələyə çevrilmiş, beləliklə, dövlətlər arasında ixtilaf yaranmağa başlamışdır. Beynəlxalq hüquqi tənzimlənməyə nəzər yetirdikdə də diplomatik sığınacağa nadir hallarda icazə

---

*Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi, 2-ci kurs, SABAH qrupu tələbəsi

¹ Maarten Den Heijer. Diplomatic Asylum and the Assange Case. Leiden Journal of International Law vol. 26, № 2, s. 401 (2013)

verildiyini görə bilərik, buna dövlətlərin sığınacaq hüququnu verməkdən çəkindiklərini də demək olar.

II. Azərbaycanda baxış bucağı

Ölkəmizdə bu hüquq konstitusion hüquq kimi təsbit olunmuşdur. Belə ki, diplomatik sığınacağın da daxil olduğu siyasi sığınacaq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 70-ci maddəsinin 1-ci hissəsində özünə bu cür yer tapmışdır: *“Hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə siyasi sığınacaq verir”*. Lakin yuxarıda da qeyd etdiyim kimi beynəlxalq hüquqda siyasi sığınacaq haqqında hamılıqla qəbul edilən normalar məcmusu yoxdur. Beynəlxalq hüquq dövlətin müəyyən şəxslərə siyasi sığınacaq vermək hüququnu və başqa dövlətlərin bu hüquqa hörmət etmək vəzifəsini təsbit edir.² Beynəlxalq hüquq üçün əhəmiyyətli olan məsələ sığınacaq verildəndən sonra ortaya çıxan hüquqi nəticədir və deməli, sığınacaq beynəlxalq hüquq nəticəsində deyil, dövlət daxili qanunvericilik əsasında verilir. Ümumiyyətlə beynəlxalq hüquqda (Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 14-cü maddəsində təsbit olunmuş və ümumməcburi xarakter daşıyan)³ “sığınacaq hüququ” bir norma kimi təsbit olunduqda dispozitiv norma kimi müəyyən olunur və əslində “sığınacaq hüququ” deyil, “sığınacağa müraciət hüququ” kimi nəzərdə tutulur.

III. Alimlərin fərqli düşüncələri və qənaətləri

Rus alimi V. T. Batiçko beynəlxalq hüquq elmində “sığınacaq” anlayışının müəyyən olunmasında iki yanaşmanın olduğunu qeyd edir. O göstərir ki, bir qrup alimlər bu institutu “dövlətin sığınacaq vermək hüququ” kimi, digərləri isə “şəxsin sığınacaq almaq hüququ” kimi başa düşür.⁴ Sığınacaq hüququnu “dövlətin sığınacaq vermək hüququ” kimi tanıması ilə bağlı birinci qrup müəlliflərin fikrini daha məqsədə müvafiq hesab etmək olar. Çünki qeyd etdiyim kimi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində “siyasi sığınacaq” hüququ insan hüquqlarından biri kimi təsbit olunsada əslində siyasi sığınacağın verilməsi dövlətin onun suverenlik hüququndan irəli gələn diskresion səlahiyyətidir. İnsan hüquqları ilə dövlətin diskresion səlahiyyəti tərs mütənasiblik təşkil etdiyindən və dövlətin bu hüquqları təmin etməsi məcburi xarakter daşdığından, belə bir hüququn konvensiyada insan hüquqları kimi təsbit olunması formal hüquqi və məntiqi baxımından düzgün hesab edilməməlidir.

“Beynəlxalq hüquq” dərsliyinin müəllifi L. Hüseynov şəxsin sığınacaq hüququnu məhdud xarakterli insan hüququ kimi səciyyələndirərək, onun məhdudluğu deyərəkən hüququn əhatə etdiyi subyektlər dairəsini nəzərdə tutduğunu bildirir.⁵ Fikrimcə, bu məsələdə məhdudiyyət subyektlər dairəsində deyil (subyektlər dairəsi əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi götürülsə də dolayı yolla, yəni xarici ölkə bucağından baxdığımızda həmin ölkənin vətəndaşları da bu hüququn subyektinə çevrilirlər) məsələni tənzimləyəcək vahid beynəlxalq normalar sisteminin mövcud olmamasındadır.

² Lətif Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. s. 98 (Bakı, 2012)

³ Ümumdünya insan hüquqları bəyannaməsi Baş Assambleyanın 1948-ci il 10 dekabr tarixli 217-ci A (III) qətnaməsi ilə qəbul və bəyan edilib.

⁴ Батычко В.Т. Международное право Конспект лекций. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011.

http://www.aup.ru/books/m232/9_5.htm

⁵ Hüseynov, s. 98

Daha sonra müəllif siyasi sığınacağa belə bir tərif vermişdir: “Siyasi sığınacaq hüququ şəxsin subyektiv hüququ olub, vətəndaşı olduğu və ya daimi yaşadığı ölkədə siyasi motivlər əsasında məruz qaldığı təqiblərdən yaxa qurtarmaq üçün şəxsin başqa bir dövlətdən, onun ərazisinə keçməyə və orada yaşamağa icazə almaq hüququdur”. Bu sığınacaq siyasi əsaslara görə verildiyi üçün “siyasi sığınacaq” ifadəsi işlədilir. Burada “siyasi əsaslar” geniş mənada işlədilir və bu anlayışa ictimai fəaliyyətinə, dini əqidəsinə, irqi, etnik və ya dövlət mənsubiyyətinə görə təqib olunması daxildir. Daha sonra müəllif dövlətlərin praktikasında siyasi sığınacağın iki formasına rast gəldiyini bildirir: *ərazi sığınacağı və diplomatik sığınacaq*. Dövlətin hər hansı bir şəxsə siyasi sığınacaq verməsi bir sıra beynəlxalq-hüquqi nəticə doğurur:

- 1) Dövlət sığınacaq verdiyi şəxsi geri verə bilməz;
- 2) Dövlət sığınacaq verdiyi şəxsə onun hər hansı bir ölkədə hüquqları pozulan zaman diplomatik müdafiə təmin edə bilər (daha doğrusu, kvazi-diplomatik müdafiə, çünki diplomatik müdafiə dövlətin yalnız öz vətəndaşlarına göstərilə bilər);
- 3) Dövlət sığınacaq verdiyi şəxsin fəaliyyətinə görə məsuliyyət daşıyır, yəni o, həmin şəxsin tərki etdiyi dövlətə qarşı zorakılıq aktları törətməsinə yol verməməlidir.

Müəllifin qənaətə gəldiyi bu nəticələr beynəlxalq adət kimi tətbiq olunsada bəzi prinsiplərlə bir başa səsleşir. Məsələn, birinci nəticə birbaşa “non-refoulement” prinsipi ilə üst-üstə düşür.⁶

Diplomatik sığınacaqda adətən diplomatik münasibətlər çərçivəsində şəxsi təqib edən dövlətin (bu dövlət əsasən “territorial state” - “ərazi dövləti” adlanır) sahib olduğu suverenlik hüququ ilə şəxsi müdafiə edən dövlətin (protective state) həmin dövlət tərəfindən tanınan diplomatik toxunulmazlığı arasında toqquşma baş verir və münaqişəyə yol açır. Lakin bəzən bu hadisə dinc yollarla həll olunur. Məsələn, Pekindəki ABŞ səfirliyinə sığınan ÇXR vətəndaşı *Chen Guangcheng*-in, Çin onun daxili işlərinə qarışdığı üçün ABŞ-dan üzr istəməsinə tələb etsə də, ölkədən çıxarılmasına icazə verilmişdir.⁷

Bu məsələni araşdıran alimlər əsasən eyni fərqləndirici məsələlərə toxunmağa çalışmışlar. Belə ki, müəlliflər ölkə daxilində alınan siyasi sığınacaq xaricdəki diplomatik nümayəndəlik və konsulluqlarda alınan siyasi sığınacağı fərqləndirməyə çalışmışlar, baxmayaraq ki, dövlətin konsulluğu, səfirliyi onun ərazisi sayılır və diplomatik immunitetə malikdirlər. Lakin prof. Z. Əsgərov fərqləndirici xüsusiyyət kimi “Diplomatik əlaqələr haqqında Vyana konvensiyası”nın 41-ci maddəsini əsas götürərək, diplomatik nümayəndəliyin qeyri-təmsilçilik məqsədlər üçün istifadə edilməsinin yolverilməzliyini göstərmişdir.⁸ Siyasi sığınacaq hüququndan sui-istifadə edilməməsi üçün ona qoyulan məhdudiyətlərdən birini və ən əsasını BMT-nin Nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş məqsəd və prinsiplərə zidd olan siyasi cinayətlər törətmiş şəxslərə siyasi sığınacaq hüququ verilməməsi təşkil edir. Bu hüquq terror aktları törədən, aparteid çıxışları edən, ictimai qaydanı pozan və əhalinin sağlamlığı, mənəviyyəti üçün təhlükəli olan şəxslərə şamil edilmir. Ərazi sığınacağı bir çox ölkələrin praktikasında daha çox yaşansa da diplomatik sığınacaq daha az rast

⁶ Hüseyinov, s. 99

⁷ Ahmet Hamdi Topal. Uluslararası Hukuk Açısından Diplomatik Sığınma ve Assange Olayı. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (1), s. 53 (2014)

⁸ Ziyafət Əsgərov. Konstitusiya Hüququ, s. 304 (Bakı, 2011)

gəlinən hadisə kimi bilinir. Lakin Latın Amerikasında diplomatik sığınacaq qəbul olunmuş praktikadır və "Sığınacaq haqqında" 1928-ci il Konvensiyasında və xüsusən "Diplomatik sığınacaq haqqında" 1954-cü il Konvensiyasında öz əksini tapmışdır.⁹

Siyasi sığınacaq almış şəxsin hüquqi rejiminə gəldikdə isə, bu bir qayda olaraq, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi rejimi ilə bir tutulur.¹⁰ Lakin bir çox dövlətlərdə siyasi sığınacaq almış şəxsə adaptasiya olması üçün bəzi imtiyazlar verilir. Siyasi sığınacaq almış şəxsin hüquqi rejiminin əcnəbilərlə yox, vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə bərabər tutulmasının əsas səbəbi bundan ibarətdir ki, təqib edilən və sığınacaq almış şəxs, qaçdığı dövlət tərəfindən vətəndaş olduğu üçün malik olduğu hüquqlarının müdafiə olunmaması səbəbilə belə addım atmışdır. Və faktiki olaraq vətəndaşlar üçün təsbit olunmuş hüquqları qorunmadığından bu şəxsi əcnəbilərin hüquqi rejiminə tabe etmək düzgün olmazdı.

IV. Fundamental elementlər

Diplomatik sığınacaq anlayışının fundamental elementlərini bu cür göstərə bilərik; belə ki, sığınacaq terminindəki şəxs, müdafiə olunduğu və ya qaçdığı dövlətin vətəndaşı ola bildiyi halda, üçüncü bir dövlətin də vətəndaşı ola bilər. Dövlət sığınma tələb edən şəxsin bu tələbini öz ərazisində və ya səlahiyyəti altında olan digər bir yerdə qəbul edə bilər. Dövlət bu hərəkəti ilə öz cavabdehliyini qısa zaman kəsiyi çərçivəsində deyil, uzun zamanlı müdafiəni təmin etməlidir. Təqib olunan şəxsi öz müdafiəsi altına alan dövlət bu qərarı aldığı andan şəxsin qorunması üçün bir sıra tədbirlər görməli və labüd təhlükələrə qarşı şəxsi müdafiə etməlidir.¹¹

V. Ərazi təsnifatı

Siyasi sığınacağı dövlət ərazisinə sığınma (territorial asylum) və dövlət ərazisindən kənarında sığınma (extraterritorial asylum) kimi ikiye ayıra bilərik.¹² Lakin dövlətin konsulluğu və səfirliyinin onun ərazisi sayıldığını və diplomatik immunitetə sahib olduqlarını düşünsək, bu təsnifatın mənasız olduğunu görürük. Tarixə nəzər saldıqda isə səfirliyin yerləşdiyi ölkənin icazə vermədiyinə görə uzun müddət, hətta illər boyu səfirlik ərazisində yaşayan şəxsləri göstərə bilərik. Bu ölkələr səfirliyin ərazisinə müdaxilə etməsələr də, həmin şəxsin ölkədən çıxmasına icazə verməmişlər. Macarıstanla ABŞ arasında baş vermiş *Mindszenty* hadisəsinə nəzər salaq. 1956-cı ildə katolik kilsəsinin başçısı olan Mindszenty kommunizm əleyhinə çıxışlarına görə təqib olunur və Macarıstandakı ABŞ konsulluğuna sığınır. Buna baxmayaraq, o zamankı Macarıstan hökuməti şəxsin ölkəni tərk etməsinə icazə vermədiyi üçün Mindszenty 15 il ərzində ABŞ konsulluğunda yaşamaq məcburiyyətində qalır. Və 1971-ci ildə 15 il sonra icazə verilməsilə birlikdə ölkəni tərk edir.¹³

---

⁹ Əsgərov, s. 304-305. Hüseynov, s. 98-99. Батычко В.Т. Международное право Конспект лекций. Тарангор: ТТИ ЮФУ, 2011. http://www.aup.ru/books/m232/9_5.htm

¹⁰ Əsgərov, s. 304-305

¹¹ Rene Vark. Diplomatic Asylum: Theory, Practice and Case of Julian Assange, Proceedings of the Estonian Academy of Security Sciences, №11, s. 241 (2012)

¹² Topal, s. 53

¹³ Heijer, s. 404.

Nəticə

Beləliklə, müasir beynəlxalq hüquq bütövlükdə diplomatik sığınacaq hüququnu tanımır. Beynəlxalq hüquqda dövlətlər üçün məcburi olan sığınacaq verilməsi və ondan istifadə qaydalarını təsbit edən xüsusi beynəlxalq hüquqi akt mövcud deyil, hətta, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Paktda belə bu instituta toxunulmur.¹⁴ Beynəlxalq hüquq çərçivəsində universal tənzimlənmə dünya siyasətini müəyyənləşdirən böyük dövlətlərin maraqlarına uyğun gəlmədiyindən diplomatik sığınacaq məsələsi beynəlxalq hüququn müasir dövrdə ən mühüm problemlərindən biri olaraq tənzimlənməmiş qalmışdır. Hazırki dövrə qədər bu problemin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həllinə dəfələrlə cəhd göstərilə də siyasi maraqların müxtəlifliyinə görə konkret beynəlxalq hüquqi akt qəbul olunmamışdır. Lakin tarixən bir sıra beynəlxalq regional aktlarla insan hüquqlarını müdafiə etməyə yönəlmiş bir məsələ kimi diplomatik sığınacaq hüququ regional səviyyədə təsbit olunmuş və tətbiqi təcrübəsi mövcuddur. Bu halı beynəlxalq hüququn müqavilə azadlığı prinsipinə əsaslanması ilə izah etmək mümkün olsa da, hətta regional normalar universal normalara münasibətdə "lex specialis" qismində çıxış etsə də, siyasi sığınacağın bir növü olsa da diplomatik sığınacağın verilməsi əslində 1961-ci il "Diplomatik əlaqələr haqqında"¹⁵ Vyana Konvensiyasının müddəalarına uyğun gəlmir, digər bir tərəfdən əsas etibarilə dövlətlərin maraqları ilə uzlaşmır. Bu hüququn tanınması sadəcə olaraq dövlətlərin diskresion səlahiyyəti kimi xarakterizə oluna bilər.

---

¹⁴ Батычко В.Т. Международное право. Конспект лекций. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011.

http://www.aup.ru/books/m232/9_5.htm

¹⁵ "Diplomatik əlaqələr haqqında" Vyana Konvensiyası, BMT Müqavilələr Toplusu, № 500, s. 95